

VALLÁSOSSÁG ÉS SPIRITUALITÁS KOKAS KLÁRA ÉLETMŰVÉBEN²

1

Bevezetés

Meggyőződésem, hogy mindannyian felfigyeltek Kokas Klára gondolatainak lelki mélységeire, én magam is gyönyörködéssel olvasom a szövegeit. Írásom témáját tehát így fogalmazom meg: a kokasi vallásosság, az ő spiritualitásának egyedisége, sajátosságai.

Kokas Klára pedagógiájának többlete az Istennel való élő kapcsolata, az a vallásos embereszmény és pedagógiai koncepció, amely egészen sajátos jelleget kölcsönöz egész módszerének. Elengedhetetlen tehát a kokasi istenkép vizsgálata a Kokas-kutatás folyamatában³.

---

¹ Székely Csilla Imola református lelkipásztor, vallástanár, pasztorálpszichológus (1977*, Marosvásárhely)

² „Mozgó Dó...” III. „A zene lelki táplálék...” – Konferencia Kokas Klára emlékére. (Budapest, Vigadó – 2019 október 15.) Az MMA–MMKI által rendezett konferencián elhangzott előadás szerkesztett változata.

³ KOKAS Klára – LÁJER Józsefné – FURKA Bea – KOCSIS Melinda (szerk.): *Öröm, bűvös égi szikra. Multimédiás DVD-rom tanításaimról.* Bp., Szerzői, 2007.

Kokas írásai hűen tükrözik vallásosságát, mélységes humanizmusát, hitét, bensőséges, meghitt kapcsolatát Istennel. Jelenlétéből sugárzott, írásaiból, szavaiból ma is érezhető istenszeretete, amely gyermekszeretetének alapja. A zenét is isteni ajándéknak tekinti, a gyermeket is. Azon dolgozott, hogy ő maga is megőrizze gyermekségét, azt az alázatot, amelynek függvénye a gyerekekkel való bensőséges kapcsolat, és amelyet kincsként, értéként, adományként, áldásként élt meg.

Kokas Klára személyiségében egyesültek az innovatív pedagógiai módszerek, a fokozhatatlan figyelem, a gyermeki személyiség tisztelete, a tantárgyi integráció egy minden rezdülésre figyelő világszemlélettel, a derű ajándékával, a képességek, talentumok szokatlan értelmezésével. Ő nem egyszerűen tanít, hanem önmaga közlése, őszinte kapcsolatok és zene által segít az egyénnek saját magát megkeresni: önkifejezését, lelke pihenőit, önmegértését, és azt a légkört, amelyben ezeket megélheti. Tanítása gyermekközpontú, valódi tantárgya a zenepszichológia. A gyerekek önálló ötleteire kíváncsi és a fokozatos fejlődést várja, képzelőerejét serkenti⁴.

Csak a kapcsolat meglétének feltételével történhet személyiségformálás, amely emellett fontos a zene, a tér, az ihlet pillanata, de mindennél fontosabb a teljes jelenlét, a Buber-i értelemben vett „én-te” viszony, csak ezek után kap értelmet az emotionalitás, a közös éneklés élménye, katarzisa, a bensőséges érzelmi kapcsolatok, a személyiségfejlődés. Ez a kapcsolat minden valódi terápia lényege. A kapcsolat, amely átlényegít, amely szárnyakat ad, amely segít megvalósulni, amely támogatja az egyént, hogy azzá válhasson, aki ő valójában⁵.

Ezek alapján megállapítható, hogy az a többlet, amelyet módszere az előzményekhez képest a zene- és élménypedagógia, valamint a személyiségfejlesztés módszertanába hozott, Kokas Klára lelkiségével függ össze. Az ő pedagógiai módszerének összefoglalása, vizsgálata többé-kevésbé megtörtént, amely nem teljes a vallásosságát, illetve spiritualitását, Istenhez és emberekhez illetve gyerekekhez fűződő viszonyát érintő dimenzió, hiszen ez a lelkiség határozza meg világ- és emberszemléletét, majd pedagógiai koncepcióját és végül a választott módszert, eszközöket, célokat. Ahhoz, hogy ezt az alternatív emberképre épülő pedagógiát megismerjük, elengedhetetlen a kokasi metafizika, antropológia illetve etika ismerete.

---

⁴ KOKAS Klára: „*A deszka galaktikája*” = *Parlando*, 2002. 5. sz. In: KOKAS: *i.m.* (2007).

⁵ KOKAS: *i.m.* (2002).

Megállapításaimat kvalitatív tartalomelemzésre, a célszerűen választott szövegtörzsekben megfogalmazott viszonyjelző fogalmakra, gondolatokra, kifejezésekre, Isten-megnevezésekre, vallásosságra és lelkiségre utaló szavakra, intertextuális bibliai utalásokra alapozom, amelyekben megragadható Kokas Klára Istennel való kapcsolata, amely egészen egyedi és mélységesen humánus, vallásokon felülemelkedő, ugyanakkor empátiás és elfogadó. Maga a kokasi emberkép is alapvetően transzcendentális antropológia, amely az ember teremtettségéből indul ki, bibliai alapokon nyugszik, ugyanakkor érzékeny a modern, humanisztikus pszichológiai irányzatok által képviselt emberi aspektusokra is, amelyet szervesen beépít eszmérendszerébe. Kokas írásai alapján megfigyelhető, hogy az embert Isten előtt, isteni viszonyrendszerben és szeretetkapcsolatokban élő individuumnak tartja, akit mindig egzisztenciálisan értelmez.

Kokas embereszméje fényében, zenepedagógiai, zenepszichológiai témájú, de spiritualitására gyakran utaló közleményei alapján megállapíthatjuk, hogy felfogásában az ember nemcsak test-lélek-szellem hármasegysége, de fontos attribútumai a lelki gazdagság, a vallásosság, a kreativitás, a szeretetre való képesség, a zenére való érzékenység, a feltámadásba vetett hit.

Bár antropológiai nézetei nagyban eltérnek Max Schelerétől, a fentiekben bemutatott véleménye az emberkép kapcsán összecseng Scheler gondolatával, aki azt mondja, hogy „*az ember dialogikus valóságában misztérium*”, *ugyanakkor utal „egy őt megszólító, benne jelenlévő (immanens), de ugyanakkor őt meghaladó (transzcendens) partnerre, akit (...) Istennek nevezünk”*⁶.

Kokas művei ugyanakkor érzékletesen tükrözik felfogását a gyermeki habitusról, a gyermeki lélekről, a korábbi nevelélméleti koncepciókon túlmenően a gyermeki lét aspektusaihoz az evangéliumi lelkületet is hozzáveszi, amely aspektus gyermekértelmezésének sajátos színt kölcsönöz.

A kokasi vallásosság kutatásakor alapul vett szövegek:

- *A zene felemeli a kezeimet* című könyv⁷,
- *Öröm, bűvös égi szikra* című könyv⁸,
- *A deszka galaktikája* című esszé⁹, amely egyfajta ars poetica, merengés és eszmefuttatás, költői gondolatok, önvallomás Kokas Klára tanításáról, elveiről,

⁶ ROKAY Zoltán: *Filozófiai antropológia a katolikus teológia szempontjából*. Bp., Szent István Társulat, 2010, 64.

⁷ KOKAS Klára: *A zene felemeli kezeimet*. Bp., Akadémiai, 1992. In: KOKAS i.m. (2007).

⁸ KOKAS Klára: *Öröm, bűvös égi szikra*. Bp., Akkord, 1998. In: KOKAS i.m. (2007).

világ- és emberképéről, a lélek, az érzelmek és élmények kapcsolatáról, a lélek kibontakozásának, a képzelet, az alkotás pillanatának ünnepeiről, a csend gazdagságáról, mélyéségről, áldásairól, a csendesség Istenéről.

- *Magamról magamnak. Önéletrajz helyett* című vallomás¹⁰,
- „*Meggyőződése, ha Kodály láthatta volna, hogy én Bachra bukfenecem a gyerekekkel, akkor azt mondta volna: Hm...*” című interjú¹¹,
- *Megfésültem a felhőket* című posztumusz kötet¹².

Ezekben megfelelően részletes és egyértelmű utalásokat olvashatunk az Istenről alkotott nézeteiről, vele való kapcsolatáról, a transzcendenst, lelki világot, isteni valóságokat, spiritualitást érintő percepciójáról. Ezek alapján bontjuk ki a Kokas Klára pedagógiájának alapját jelentő Isten-képének jellemzőit. Szükséges leszögeznünk, hogy csak emberi eszközök, szavak, gondolatok által lehetséges az Istenről, isteneszméről való gondolkodás és beszéd, csak emberileg képzelhető el az isteni, a Szent, az örökkévaló, „*az Istenről szóló beszédben »írástudatlanok« maradunk*”¹³, amely mellett ugyancsak régóta elfogadott kiindulási pont az, hogy az egyén istenképének alakulását nagy mértékben befolyásolja a szülőképe, sőt általában annak egyfajta projekciója. A spiritualitásról röviden annyit említek meg, hogy az a Szent keresése, amely pedig „*a vallás lelke*”¹⁴. Piedmont a spiritualitást a vallásosságtól részben elkülönülő, részben azzal szorosan összefüggő alapvető személyiségi dimenzióként fogalmazza meg, és mindekettő „humánspecifikus valóság” (Jáki-Tomcsányi-Ittzés kifejezése, 2016).

Kokas Klára Istenképe

Kokas Klára Isten-felfogása az írott és hangzó közleményei alapján nem deklaráltan dokumentált, azonban az ő Istennel való kapcsolata és annak

---

⁹ KOKAS: *i.m.* (2002).

¹⁰ KOKAS Klára: „*Magamról magamnak. Önéletrajz helyett.* In: KOKAS: *i.m.* (2007).

¹¹ KOKAS Klára: „*Meggyőződése, ha Kodály láthatta volna, hogy én Bachra bukfenecem a gyerekekkel, akkor azt mondta volna: Hm...*” = *Új Pedagógiai Szemle*, 2009. 7. sz., 103-109.

¹² KOKAS Klára: *Megfésültem a felhőket*. Bp., Kokas Klára Agape Zene-Életöröm Alapítvány, 2012.

¹³ FRIELINGSDORF, Karl: *Istenképek – ahogy beteggé tesznek és ahogy gyógyítanak*. Bp., Szent István Társulat, 2007, 8.

¹⁴ TOMCSÁNYI Teodóra – ITTZE András – HORVÁTH-SZABÓ Katalin – MARTOS Tamás - SZABÓ Tünde: „*A spiritualitás és a vallásosság kutatásának kulcskérdései és a Piedmont-féle Spiritualitási és Vallási Érzület Mérés-kérdőív*” = *Psychiatria Hungarica*, 2010. 25 (2). sz., 110-120.

közvetlensége, meghittsége rokonítható Szent Ágoston istenélményével. Ágoston Isten-percepciója egészen világosan körvonalazható a *Vallomások* alapján: „*a teremtmény önmaga sosem ismerheti meg az Istent, de az isteni lényeghez tartozó Szent Lélek siet a gyöngye teremtmény segítségére, és lesz a teremtett értelem teremtetlen tekintetvé*”¹⁵.

Egészen új szemléletmód az Isten-ember viszony értelmezésében a Buberé, aki „*a zsidó vallást az Isten-ember közti dialógus vallásának tartja*”¹⁶. Amennyiben támpontokat keresünk Kokas Klára Isten-értelmezéséhez, a buberi közvetlenség, az „én-te” viszony a legalkalmasabb erre, az Istennel való koegzisztencia jellemzi a kokasi felfogást is. „*A hasszidizmusban a miszticizmus nem egy titokzatos feloldódást, hanem egy bensőséges, az ember életének minden pillanatában jelenlévő Istennel való együttlevést jelent*”¹⁷. Kokas Klára szavai, azoknak lelki mélysége, evangéliumi ihletettsége ezt a minden pillanatban az Isten jelenlétében való létezést feltétellezi. De ettől a lelkiségi irányultságtól nincs messze a kierkegaardi keresztyén egzisztencializmus sem, amely kiemeli az ember szerepét, hitét az Isten-ember viszonyban.

Kokas Klára maga vall arról a vele készített interjúban¹⁸, hogy „vallásos”, másrészt tudatosan választ egyházi illetve vallási vonatkozású zenei darabokat (például Bach h-moll miséje), de nem kritérium a vallásos tartalmú szöveg: „*Nem kell sem vallásos, sem istenre vonatkozó tartalmának lennie a zenedarabnak, amelyet én odaviszek, amely táplálja az én lelki, érzelmi életemet, hogy közvetítse azt a transzcendens istenélményt, amely nekem, sok szülőnek és ami a legérdekesebb, elsősorban a gyerekeknek is élménye*”¹⁹. De Kokas nemcsak saját lelkiségéről tesz bizonyosságot ebben az interjúban, hanem a szakrális zene szerzőjének transzcendens élményéről is, amelyben a komponálás pillanataiban megélt teljes bizonyossággal. Ezt az élményt a gyerekek átváltozó táncainak emelkedett lelkiállapotával rokonítja, sőt egyenesen „transzcendens élménynek” nevezi a gyerekektől megtanulható, bennük meglévő hozzáállást a világhoz, figyelmet a szükséglet szendvedő társak felé, amelyre a művészet, a zene és

---

¹⁵ PERCZEL István: *Isten felfoghatatlansága és leereszkedése. Szent Ágoston és Aranyszájú Szent János metafizikája és misztikája*. Bp., Atlantisz, 1999, 125.

¹⁶ KORMOS József: *Szemléletváltás a vallásfilozófiában*. Piliscsaba, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, 2001, 63.

¹⁷ KORMOS: *i.m.* (2001), 64.

¹⁸ KOKAS: *i.m.* (2009).

¹⁹ Uo.

átváltozó táncok inspirálták őket²⁰. Mindezt úgy, hogy az sem biztos, hogy mindannyian hallottak Jézusról vagy Bach-ról, és az iskolában nem lehetett vallási tárgyú témákról beszélni sem (a filmfelvételek éveiben 1980 után, amikor a Budapesti Művelődési Központban forgatták a gyerekek táncát), a zenék azonban (Bach h-moll miséjének Et Resurexit tétele például) közvetíteni tudta a transzcendens emelkedettséget, és ebben a spirituális emelkedetségben a feltámadást²¹.

Kokas Klára Istennel való misztikus kapcsolatának vizsgálatakor a szövegekből merített idézetek segítségével a szövegek tartalma szerint készíthetünk fogalomtérképet, aminek eredményeként a kokasi istenkép öt fő aszeptusát emlem ki: a következő istenkép-összetevők körvonalazódtak:

1. Isten nevei, megszólításai: Isten, Jóisten, Úristen (45), Jézus (11), Mester (1), Csendesség (1), Teremtő (16), Mindenség Alkotója, Alkotó (2), Lélek (2), Messiás (1), Mindenható lény (1), a Bölcsesség maga (1), Egek Ura (2), Uram (3)
2. Isteni valóságok: áldás (8), szent (11), angyal (4), menny és ég, másik világ (20), transzcendens (9), kegyelem (8)
3. Lélekre, lelkiekre való utalások: lélek (116), lény (3), szellem (7), személyiség (4)
4. Spirituális tevékenységek: ima (13), hit (25), áhítat (8)
5. Vallásosság: a hit megélése különböző tevékenységekben (24), ünneplésben (9), Szentírás, evangélium (4), feltámadás (15)
6. Bibliából vett igei idézetek – a Kokas-szövegekben elszórtan, többnyire jelzés nélkül előfordulnak Bibliából vett igei idézetek és azok parafrázisai, illetve intertextuális utalások (25).

1. Isten nevei

Kokas Klára Isten-megszólításai fontos üzenetek, érzékeny fémjelzői az Istennel való kapcsolatának, azok vizsgálatából tehát a vallásosságát érintő következtetések fogalmazhatók meg. Vizsgálódásunk közben szem előtt tartjuk, hogy a szövegek bár erősen személyes jellegűek, mégsem imádságok. Így érthető, hogy az említett művekben nem olvashatunk szabályos hitvallást, sem konkrétan körvonalazott istenkép-megfogalmazást, vagy elköteleződést valamilyen vallási felekezet mellett – még a római katolikus mellett sem, amelynek egyébként Kokas keresztség és

---

²⁰ Uo.

²¹ Uo.

neveltetés révén tagja volt. Kokas Klára puritán hitszemlélete az evangéliumi tanítványi körhöz közelíti őt a legtisztább, legoriginálisabb bibliai értelemben.

Kokas írásai, megnyilatkozásai Isten feljebbvalóságát hirdetik, amikor Istent Teremtőként (valamint Teremtőnk illetve Terememtőnként) szólítja meg: „*a zenei befogadás művelete: titok, bűvölet, elragadtatás. Örömteli találkozás a Teremtővel, valamiféle üzenete útján*”²². Márpedig Kokas számára gondviselőként és nemcsak teremtő Istenként jelenik meg a „Teremtő”, akinek az életből való kilépésére is gondja van, nemcsak az életbe való belépésére: „*Szemtelenség lenne hirtelen elmúlást kérni, szenvedés nélkül. Szerencsére nem az én dolgom. Ahogy annyi mindent, ezt is elrendezi majd körülöttem a Teremtő*”²³. Ezek a kiragadott gondolatok nemcsak hitvallások, vallomások, bizonyágtételek, de a kokasi életfilozófia megfogalmazásai is, amelyek ugyanakkor bizalmi, buberi „én-te” kapcsolatot feltételeznek az „Egek Urával”²⁴: „*Képzeletemben olykor látom Teremtőnket alkotó örömben formálni embert, miközben a szeme csupa mosoly*”²⁵, aki a zenei hallás csodájával ajándékozta meg teremtményét: „*A zenei hallás: csoda. Vele születünk? Köszönjük Teremtőnknek!*”²⁶.

Istenét Mesternek nevezi, amikor az ő szavaival értelmezi saját küldetését: a rábízottakkal gyermekké lételük lehetőségeit keresni, hiszen ez kizáró ok lehet: „*»Ha nem lesztek olyanok, mint a gyermekek, nem mentek be a Mennyek országába.« Miben olyanok? Felnőtt tanítványaimmal, ha magunkra maradunk, ennek útját keressük.*”²⁷.

A gyermekfantázia történetei, táncai, a belülről jövő tudás, amit alkotásnak nevezünk, egyaránt isteni eredetűek Kokas világában. „*A »Tudás«, az más. A zene tudása az alkotóé. Ő közelebbről illeszkedik a Mindenség Alkotójához*”²⁸.

A szinte minden oldalon előforduló utalások, Isten valamelyik megszólítását tartalmazó kiszólások (pl. „Uram bocsá”, „Istenem”, „Teremtőm”, „édes Istenem”²⁹, stb.) is árulkodnak az isteni jelenlét folyamatosságáról, arról, hogy Kokas Isten jelenlétében él, abból egy pillanatra sem lép ki, minden foglalkozást, minden találkozást ebben a szakrális atmoszférában él meg. Számára a vallásosság

---

²² KOKAS: *i.m.* (2002).

²³ KOKAS: *Magamról magamnak* = KOKAS, *i.m.* (2007).

²⁴ KOKAS: *i.m.* (2012), 25.

²⁵ Uo., 102.

²⁶ KOKAS: *i.m.* (1998), 62.

²⁷ KOKAS: *i.m.* (2002).

²⁸ Uo.

²⁹ KOKAS: *i.m.* (2012), 111-130.

viszonyrendszer, személyes spirituális tér, ihlet, tanítványi lét. „*Mert emberré lenni isteni ajándék*”³⁰. Mintegy himnuszt zeng Jézusról, a Szentlélekről és Beethoven miséjéről, és minden emberré lételt isteni ajándékként értékeli: „*a Jordánban térdeplő Jézusra is így szólhatott a Lélek fény-köszöntőbe, míg János keresztelte*”³¹.

Kokas a törvényadó Istent „Mindenható lény, maga a Bölcsesség” névvel illeti³², de *A deszka galaktikájában* még ennél is különösebb nevet említ, amelyet csak figyelmes, önmaga lelke felé forduló, tanítványi öntudatú ember találhat: „*Feszültségekbe szorult gyerekeket kapok, mintha ringlispílen pörögnének, szünet nélkül, körbe-körbe. Szívemből szánom őket. Lecsendesítésükhöz annak irgalmát kérem, aki maga a Csendesség*”³³. Simone Weil volt, aki ugyancsak Csendnek nevezte az Istent.

2. Isteni valóságok

Kokas szövegeiben felbukkannak – olykor nevesítve – az angyalok alakjai is, templomok üvegablakáról ikonokról néznek vissza „*nagyon feketén, karcsún, ifjú hajlékonyságban*”³⁴.

A kegyelem és áldás pedig rokon fogalmak Kokas Klára lelki viszonyrendszerében: áldás az erő, a „zenefigyelem” (kokasi fogalom: „*A zenefigyelem: áldás, kegyelem a magasból. A magasba kell feljutniok érte*”³⁵), „*közösségi kapcsolatainkban pedig áldás a kötetlen testhelyzetekből fakadó mozgékony és testközelség*”³⁶, a szülői bánásmód („*Én abban a mérhetelen áldásban részesültem, hogy anyám, apám sohasem gúnyolt, és közönyükre sem emlékszem*”³⁷), a gyerekek szeretetteljes közeledése („*minden ujjamat melegítik áldóan puha kis kezek*”³⁸), a lélek csöndje. A *csend* kulcsfogalom Kokasnál, a gyerekekkel való zenés foglalkozásokon meg is keresi a csendet a gyerekekkel együtt. Önvallomásában így ír erről: „*Vigyázok a csöndemre. És csodálatos*

---

³⁰ KOKAS: *i.m.* (1992).

³¹ Uo.

³² KOKAS: *i.m.* (2012), 103.

³³ KOKAS: *i.m.* (2002).

³⁴ KOKAS: *i.m.* (1992).

³⁵ Uo.

³⁶ Uo.

³⁷ Uo.

³⁸ Uo.

*táplálóim vannak, áldás kísér, mindig megmenekülök. Ez nem érdem, ez ajándék. Más néven: kegyelem*³⁹.

A szent, az isteni, a transzcendens, az égi attribútumok sem csupán a megszokott személyek, tárgyak mellé rendelt valóságok, Kokasnál *szent* például az átváltozó szólótánc, azaz senkinek sem engedi megzavarni a legszemélyesebb táncos megnyilatkoásokat. Kokas értékrendszerében az ember léte is transzcendens, sőt valamiképpen megfogadásának, születésének pillanata is, amely isteni hívás: „*Hiszek abban, hogy valamennyiünket néven szólítanak földre érkezésünk – nem a megszületésünk, hanem a fogadásunk – pillanatában*”⁴⁰, és valamennyiünket néven nevezve küldtek a földre⁴¹. A kokasi univerzumban szent a mozdulat is⁴², sőt a teljes zene- illetve kórusmű „*az első hangjától, akárminő botorkáló megszólaltatásától kezdve szentség és kehelyben a helye*”⁴³, a Goldberg-variációk pedig „*szent tenyér a nehezen alvók szemére*”⁴⁴.

Tanítványi alázatát közvetíti az alkotás kegyelmi ajándékként való értelmezése, amely számára az ihlet, a remekművek legtermészetesebb forrása: ha próbálkozásai gyümölcsként „elébe tett” megoldásra talál, azt is kegyelemként éli meg, mely nem emberi érdem, nem sajátja, hanem adatott: a megoldás „*elibém tétetik, tessék! Nem érdemből. Csak kegyelemből*”⁴⁵. Így kapta szerinte Bach, Beethoven vagy Brahms is egyenként a hangokat-dallamokat, odafentről, „*az Úristen ihletéséből*”⁴⁶, az előadóművész pedig „*mintha égi villanydrótról szedné áramszedő kezekkel*”⁴⁷. Olykor a gyerekek narratíváiból is kitűnik, hogy érzékenyek erre a lelkiségre, Viktor történetében a hangok az égből voltak, valaki odatette, „*hallani a zenét az égből*”⁴⁸.

Az „odafönn”, a „menny”, „ég”, „fent”, „másik világ” sőt „Igazság Háza” (a jézusi példázat mennyegzői háza⁴⁹), szinonímái a mennyországnak, amelynek valamiképpen már a földön van kapuja, amely nem egyszerűen hely vagy állapot,

---

³⁹ KOKAS: *i.m.* (2002).

⁴⁰ KOKAS: *i.m.* (1992).

⁴¹ Uo.

⁴² KOKAS: *i.m.* (2012), 113.

⁴³ Uo., 133.

⁴⁴ Uo. 114.

⁴⁵ KOKAS: *i.m.* (2009).

⁴⁶ KOKAS: *i.m.* (2012), 119.

⁴⁷ Uo., 76.

⁴⁸ KOKAS: *i.m.* (1992).

⁴⁹ Uo.

hanem ihletett pillanat, közösségi élmény, öröm, zene, mozdulat és alkotás: „Az átváltozás mennyországi előszoba, égbe kukucskálás”⁵⁰.

3. Lélekre való utalások

Lélek, szellem, személy, lény – ezek a psziché, mint alapfogalom különböző színezetű-tartalmú variációi Kokasnál, amelyek közül a Lélek és olykor a Szellem megnevezéseket isteni vonatkozásban is használja – az általunk megfigyelt kulcsszavak közül a leggyakoribb előfordulással bírnak. Mintegy az ember meghatározását adja Kokas *A deszka galaktikája* lapjain: „A test is mozdul és átváltozik, mert szelleme van, lelke, képzelete, tehát szabadsága”⁵¹, *A zene felemeli a kezeimet* pedig arról is beszámol, hogyan fejlődik, épül a lélek már a gyermekkorban: „A lelkem alapjait anyám énekei, apám dalosainak emlékei rétegezik, mélyen, de érintően. Élő vizeim vannak odalenn”⁵².

Olykor a lélek természetéről szól különös tudatossággal, valódi zenepszichológusként, lélekértőként, empatikus vezetőként, lelkigondozóként: „Ahhoz, hogy az élmény megszülethessen, a lélek készenlétét kell ápolgatnom, mert a lélek ritkán képes élmények befogadására. (...) A lelket az ünnepekkel tanítom mély lélegzete”⁵³.

Kodály-tanítványként a tiszta forrástól indult ezen az úton, a zenének a lélekkel való találkozásának élménygazdag felségterületére, ahova saját gyermek- és felnőtt-tanítványait is vezeti: „Az ihletett zene tiszta forrás. Ha isszuk, ha megmerülünk benne, átjárja a test és lélek sejtjeit”⁵⁴. Amikor pedig a zenéről beszél, ellenállhatatlanul vall a lelkiekről, hiszen a kettő szétválaszthatatlan, a zene a lélekben történik és ereje van: „A tiszta zene nem kiszolgál, hanem megragad, megpördít, és arra fordít, amerre máskülönben ritkán báméskodsz: a lelked belseje felé”⁵⁵.

Nehéz beszélni a hatásról, a történésekről, amelyeket a zene és egymás jelenléte, a közösségi élmény kivált a lélekben, hiszen „a szellem érzékszerveiről nem a tudat beszél, hanem a tudat alatti és fölötti rétegek. Ezek sokkal

---

⁵⁰ KOKAS: *i.m.* (2002).

⁵¹ Uo.

⁵² KOKAS: *i.m.* (1992).

⁵³ KOKAS: *i.m.* (2002).

⁵⁴ Uo.

⁵⁵ KOKAS: *i.m.* (1992).

beszédesebbek a tudatnál, hiszen ismeretlen nyelveken is szólnak, folyékonyan”⁵⁶, „ismertető szavakat csak keresgélni lehet, mert a történés más szférákban zajlik, a test és a szellem egyéni nyelvén”, „a Szellem berkeiben, ligeteiben”⁵⁷. A szöveg utalása nem egyértelmű, talán Isten Szellemére utal a nagy kezdőbetű miatt, ugyanakkor gondolhatott emberi szellemünkre is, de annyi bizonyos, hogy ez a történés éppoly verbalizálhatatlan, mint a lelki-szellemi működések általában – és Istennel, a szakrálissal áll szoros kapcsolatban. Ezt a titokzatos folyamatot példázatokban próbálja megragadni Kokas: „a szellemhez csapódó és a szellemben elinduló átváltozás elgördít, odébb gurít, mint a patak a kavicsokat. A szellemi befogadással átélt zene hasonló ahhoz, ahogy a fénylő forrásvíz a köveket körüljárja, átmossa, fényesíti és hosszú távra formálja”⁵⁸. A „lélek figyelmével válogatott zene”⁵⁹, amely ihletett és tiszta, „nemes tartalmakkal árasztja el a lélek rétegeit, és nemes tartalmakat emel felszínre”⁶⁰. A gyertya példázata is rokon gondolat az evangéliumi *Hegyi beszédben* elhangzó jézusi tanítással, ugyanis lelki világosságra utal, ahogy Kokas vallomásában a gyermeki önkifejezés mozdulatai: „valahányszor felragyognak körülöttem a gyerekek, meggyújtják a lelkemben a gyertyákat, teli leszek mély fényességgel”⁶¹.

Az évszázados platói gondolat folytatásának számít, hogy a „művészet katarzisa”, a zene gyógyír a léleknek, tehát terpáias hatású, amennyiben teljes a befogadás, amennyiben „a lélek mély rétegeiben a csönddel hasonlatos figyelemben a személyiség legfinomabb rétegeibe jut el”⁶², nyitogatja, elszabadítja a lelket, segít felismerni az elsötétített zavarokat, görcsös félelmeket, megzengeti a testet – írja Kokas⁶³, miközben „lélek-tápláló ereje” nemcsak a zeneértők kiváltsága, hiszen nem függvénye a zenei képzettségnek⁶⁴. A „lélek figyelmével” megismert, „szavak fölé került”, hangok mesterségéből kikerült” zene által tudunk gyógyulni és gyógyítani⁶⁵.

4. Spirituális tevékenységek

⁵⁶ KOKAS: *i.m.* (2002).

⁵⁷ Uo.

⁵⁸ Uo.

⁵⁹ KOKAS: *Magamról magamnak* = KOKAS, *i.m.* (2007).

⁶⁰ KOKAS: *i.m.* (1992).

⁶¹ Uo.

⁶² KOKAS: *i.m.* (1998), 76.

⁶³ Uo., 69.

⁶⁴ Uo., 64.

⁶⁵ Uo., 75-77.

Kokas Klára vallásos spiritualitásáról, a legbensőségesebb én-Te kapcsolatról nem tudunk mindent, viszont a különböző hitéletre, lelki gyakorlatokra tett utalások alapján bizonyosak lehetünk abban, hogy a Kokas-Isten kapcsolat intenzív, bensőséges, élő viszony, amelyben imádság, meditáció, ünneplés, azaz a hitélet különböző aspektusai villannak fel, ám az is bizonyos, hogy az Istennel való személyes meghittség ennél sokkal többet jelentett Kokas számára. Abszolút természetességgel említi meg egy újabb rövid példázatértékű gondolatban, hogy a számára „*fontos zene nem tortahab, hanem mindennapi kenyér, amiért imában is fohászkodunk*”⁶⁶. Az Istenbe vetett végtelen bizalmáról is árulkodik az a gondolat, amelyben az ima perceinek természetéről ír: „*Fohászkodom, pihenek, elengedem az akarás gyepelőit*”⁶⁷, azaz Mesterére hagyatkozik.

Meditációról, tanulható befelé fordulásról, a túlvilági élet valóságáról, a hit fontosságáról több helyen tanúságot tesz: „*Csak a hívők, az odaadók hagytak maradandót*” az emlékezetében, viszont ők hitet öntöttek belé⁶⁸. Elragadtatásként, valóságos katarzisélményként élte meg a tiszta, nagy zenékkal való találkozásait, a bennük való elmerülését, amely felemelte a lelkét és mintegy áldásává lett. Áhítatot érez ilyenkor az emberi lélek, de nemcsak: „*Amikor a gyerekeink bensőséges találkozásokban érintkeznek tiszta, nagy zenével, megtapasztalják a meghittséget, az áhítatot, a szenvedélyt, a feszültséget, a feloldást, a küzdelmet a kibontakozásért, a nemes harmóniát, halált, feltámadást, gonosz indulatok összecsapását, megbékélést*”⁶⁹.

Kokas életét predestinálja a vallásos környezetben való szocializációja, később pedig középiskolai tanulmányai a győri apácaintézetben, amelyről beszámol „magának” önéletrajzi írásában. Lelki fejlődésének állomásai voltak a minden vasárnapi misén való kóruséneklések a győri Szentlélek-templomban, később a Kodállal való találkozása, aki nem szavaival tanította, hanem „felkeltette lelke titkait”⁷⁰. A zene világa és mindaz, amit élmények, gondolatok, érzelmek, inspirációk, találkozások szintjén a zene adott Kokas Klárának, újra és újra a kegyelmet, a lelkiséget, a mennyet és a mindeneket ajándékozó Istent idézi fel benne, és mindannyiszor bizonyágtételre készíti: „*A művészet – szóban,*

---

⁶⁶ KOKAS: *i.m.* (1992).

⁶⁷ KOKAS: *i.m.* (2002).

⁶⁸ KOKAS: *i.m.* (1992).

⁶⁹ Uo.

⁷⁰ KOKAS: *Magamról magamnak* = KOKAS, *i.m.* (2007).

*színen, hangban, formában – az érzelmeinket segíti és közvetíti: áhítatot és félelmet, diadalt és elbukást, feltápáskodást, lelkesedést és bátorságot, elringatást és hitet, a magányban vergődők kezeit és a feléjük nyúló kezeket és vigaszt és Istent ott, ahol semmi sincs*⁷¹.

5. Vallásosság

Amint láttuk az előbbieken, a vallásosság képlékeny fogalom, amelyet nemcsak a szövegközi utalásokban, szavak előfordulásában, Istenre utaló explicit kifejezésekben lehet megragadni. Hosszú eszmefuttatások, történetek is tartalmazhatják rejtetten az Isten-gondolatot, a hívő lelkületet – Kokas Kláránál gyakran előforduló gyakorlat ez. Nemcsak írott szövegeiben, de rádióinterjúkban, tanításaiban is a kegyelem viszonyrendszerében gondolkodik. Egész lénye tanítványi, evangéliumi töltetű. Küldetése, Istenhez fűződő viszonya világnézeti perspektíva számára. A zenét is, a zenei befogadást a Teremtővel való találkozásnak tartó Kokas akár mezőn, akár erdőben, bárhol a természetben mindenkor templomban érzi magát. Szerinte minden alkotás – az átváltozó táncok, a gyermeknarratívák is – a Mindenség Alkotójához való illeszkedések, nem önismeret, sokkal inkább istenismeret, azaz „égbe kukucskálás”⁷².

A rituális elemeket tartalmazó közösségi, komplex, zenés gyermekfoglalkozások valóságos szertartások, a szólótáncok különösen is kiemelt „szent” pillanatok: *„A szólót az első perctől kezdve különös gonddal avatjuk szertartássá. Megvárjuk a teljes csöndet, a szereplő összeszedett figyelemmel néz a magnót kezelőre, és a szemével int, ha »lelkében kész a zenére«*⁷³.

A köszönések-köszöntések mindennapi életünk részei, Kokas életében még ezek a rövidke események is különös hangsúlyt és szerepet kapnak, ezt a mozzanatot is teljes lelkével, jelenlétével éli át, ezekben is Isten jelenléte a döntő számára: *„Idegen nyelveken is azokat a köszöntéseket szeretem, amelyek a szanyi Adjon Istenre és Dicsértessék a Jézusra emlékeztetnek, évtizedek messi múltjából”*⁷⁴.

---

⁷¹ KOKAS: *i.m.* (1998), 23.

⁷² KOKAS: *i.m.* (2002).

⁷³ KOKAS: *i.m.* (1992).

⁷⁴ Uo.

A tiszta zene és költészet erejéről a jézusi tíz szűrő szülő példázat jut eszébe, a gyerekek tánca, történetei meg is erősítik ezt, amikor táncaikban nem kisebbet, mint az életet és halált jelenítik meg, sőt még tovább lépnek: a békesség katarziszt és feltámadást⁷⁵. Ezekben a pillanatokban tehát megtapasztalják az élet teljességét, miközben ők maguk, mint csoporttagok egyszerre befogadók és befogadottak, egyformán fontosak és értékesek, miként minden ember az Isten előtti létezésben.

A kokasi vallásos lelkület a zeneválasztásban is egyértelműen megmutatkozik, nemcsak azért, mert előszeretettel válogatott a zenés foglalkozásokhoz egyházi, keresztyén szellemiségű, evangéliumi üzenetű vokálszimfonikus műveket, miséket, kantátákat (pl. Beethoven, Bach szerzeményeit). De különös jelentőséget jelentett számára a szakrális, illetve naturális tér és helyszín célszerű kiválasztása is. Egy ilyen fontos alkalomról készült a ravennai San Vitale-templomban magyar tanítványai és olasz gyerekek közös szabad táncáról a *Duende* című film 1985-ben⁷⁶.

Ünnepet teremt, amikor tanít⁷⁷, de a karácsony is fontos számára, olyankor Händel *Messiását* vitte a gyerekeknek⁷⁸, betlehemest énekeltek, „*ki-ki a vallása, tradíciója szerint való énekeket*”⁷⁹, adventben már hajnal-sötétből kivilágosodásig énekeltek: „*Kapuk nyíljanak meg, táruljanak fel örök kapuszárnyak, hadd jöjjön be a dicsőség királya*”⁸⁰.

Ünnepek az imádság percei is, de Kokas lelkében a gyerekek átváltozó tánca, a teljes lényükkel létrehívott alkotás olyan élmény, amelyenhez hasonló bűvölet imában is ritkán érhető el. Különös tudása ez a gyerekeknek: „*megtanulták a legnagyobb emberi titkot: szeretetből együttműködni*”⁸¹. Kokas Klára úgy gondolja, hogy a gyerekek harmonikus, összehangolt testi reakciói, alkotásai a zenére illetve az őket ért impulzusokra sokkal spontánabb a felnőttekénél, „*nekik még nem kell küzdeniük érte (...), születésükkor a Teremtő áldásával kapják*”⁸². Azt, hogy ezzel a különös tudással merjenek élni, értékelni, sohasem mondja ki, hanem felfedeztetni a gyerekekkel a zeneművekből, amelyekkel inspirálja őket: „*Én*

---

⁷⁵ Uo.

⁷⁶ Kokas Klára Agape Zene-Életöröm Alapítvány kokas.hu/filmtar (utolsó letöltés: 2019.10.31.)

⁷⁷ KOKAS: *i.m.* (2002).

⁷⁸ KOKAS: *i.m.* (1992).

⁷⁹ Uo.

⁸⁰ Uo.

⁸¹ KOKAS: *i.m.* (2012), 74.

⁸² Uo., 106.

nem azt akarom, hogy nekem higgyék el Bachot – hanem hogy higgyék el Bachnak saját magukat”⁸³.

Kokas posztumusz kötetének műfaja nem hitvallás, mégis leitmotívként sejlének fel szerzője kitartó, folyamatos bizonyágtételei, melyek között gyöngyszemnek számít és minden mondatot, Kokas egész pedagógiáját érthetővé teszi a születésről, életről és halálról, Istenről, önmagáról és életfelfogásáról írt kijelentés értékű mondata: *„Isten halandónak teremtette az embert. Én sem ismerek ennél fontosabb posztulátumot emberi életemről, amelyet a születés és a növekedés csodájának szolgálatában kívánok eltölteni*”⁸⁴.

6. Igék, bibliai utalások

Felfigyeltünk azokra a bibliai utalásokra is, amelyek gyakran bújtatva, parafrázálva, kiemelés nélkül jelennek meg a Kokas-szövegekben, és megerősítik, hogy Kokas életvitelszerűen volt vallásos, életét-szavait átszövik az istenélmények, fohászok, áldások és hitvallások. Nemcsak énekli a hagyományos virágvasárnapi illetve adventi zsoltárt: *„Kapuk, nyíljatok meg...”*⁸⁵ – 24. Zsoltár-részlet, de különösen személyes, emberközeli homíliát fűz hozzá a dicsőség Királyáról, *„akit jászolba fektetnek, gyenge gyermek lesz, tehetetlen pelenkázni való, mint a többi földi csecsemő. De fölötte csillag ragyog, és arról felismerik a bölcsek napkeletről*”⁸⁶.

Történeteiben spontánul jelennek meg a Szentírás történeteinek ismert alakjai: az emmausi tanítványok⁸⁷, a Jézus ölébe telepedő gyerekek, akikhez hasonlóké a Mennyeknek országa⁸⁸, az emberré lett, később a Jordánban térdeplő Jézus, a ráereszkedő Lélek, az anyja méhében repeső János, az Igét testében hordozó Mária⁸⁹.

Bibliai szöveg, illetve szövegrészlet a címe néhány fejezetnek⁹⁰ („Ahol ketten, hárman összejöttek” – Mt. 18,19. „A szeretet dicsérete” – 1Kor. 13.), ézsaiási

---

⁸³ Uo., 110.

⁸⁴ Uo., 124.

⁸⁵ KOKAS: *i.m.* (1992).

⁸⁶ Uo.

⁸⁷ Uo.

⁸⁸ KOKAS: *i.m.* (2002).

⁸⁹ KOKAS: *i.m.* (1992).

⁹⁰ Uo.

idézetet mond szövegbe ágyazottan⁹¹ (Ézs. 52,7), a zene számára „mindennapi kenyér, amiért imában is fohászkodunk”⁹² (Mt. 6,11), ugyanakkor a gyerekek lámpásának olaja, amivel bemennek a vőlegény mennyezőjére⁹³ (ld. a tíz szűz példázatát: Mt. 25,1-13), Pál apostoli levélre tesz utalást, amit lefekvés előtt a gyerekekkel együtt felolvastak⁹⁴ (1Kor. 13). Mint jó földbe vetett gabonamag sokszoros termését értelmezi a visszatérőkben felfedezett egyértelmű fejlődést, kibontakozást⁹⁵ (ld. a magvető példázatát: Mt. 13.), felvillannak Jézus gyógyítástörténetei⁹⁶ (pl. a néma meggyógyítása), majd a pünkösdi csoda, illetve Kodály Pünkösdlő-je egy kislány állatnyelven szólása révén⁹⁷. „Jézus – írják az evangéliumok – betegeket gyógyított: süketeket, vakokat, bénákat, epilepsziásokat, mindenféle nyavalyákban szenvedőket...”⁹⁸ a gyógyítás esélyeiről, az igaz értékről, a gyerekek teremtő erejének hatásairól gondolkodik.

A páli mérőzsinórra utalva (2Kor. 10) életjussát értékesnek látja, Isten gazdag részt juttatott neki, és hogy „a versengés indulatát kifejejtette bőre alól”, az is jutalom, a Teremtő ajándéka, s talán éppen ezért vált ez a legkedvesebb mondatává a Szentírásból⁹⁹.

A születéstörténet – nemcsak Jézusé, hanem egyenként mindenkié, minden egyes ember földre lépésének pillanata – Isten jó híre: „Szép annak a lába, aki a jó hírt hozza” (Ézs. 52,7), „és mi lehet jobb hír annál, mint hogy személyed a földre érkezik”¹⁰⁰.

A zene felemeli a kezeimet Náditünderről szóló fejezetéből megértjük, hogy ha együtt aludtak el, az ő ágya mentén kuporogtak énekelni, „és ő olvasta fel Szent Pál levelét a korintusbeliekhez, hogy mindnyájan elhiggyük: „Ha szeretetem nincsen, semmi sem vagyok”¹⁰¹. Megsejtjük, hogy ez a hátrányos helyzetű, mozgássérült lány és a gyerekek kapcsolata maga a „szeretet dicsérete”. A bibliai képek felvillanása¹⁰² („A belül folyó könnyei tisztára mosó könnyek voltak,

---

⁹¹ Uo.

⁹² Uo.

⁹³ Uo.

⁹⁴ Uo.

⁹⁵ KOKAS: *i.m.* (1998), 70.

⁹⁶ KOKAS: *i.m.* (2012), 90., 116.

⁹⁷ Uo., 90.

⁹⁸ Uo., 116.

⁹⁹ KOKAS: *Magamról magamnak* = KOKAS, *i.m.* (2007).

¹⁰⁰ KOKAS: *i.m.* (2012), 33-34.

¹⁰¹ KOKAS: *i.m.* (1992).

¹⁰² KOKAS: *i.m.* (2012), 130.

keresztelők, „*mint a Jordán vize János kezében*”), jézusi példázatok beiktatása, a Mester élete meghitt pillanatainak megemlézése, az Ó- és Újszövetségi idézetek, illetve a szövegeiben elszórt bizonyágtételei tanúsítják Kokas Klára szentírásismeretét, sőt annak sajátos, tiszta evangéliumi értelmezését, vallásos meggyőződését, a mindennapok szintjén megélt hitéletét, imádságos lelkületét, világfelfogását. Ezek együttesen alakították ember- és gyermekfelfogását, nevelésfilozófiai és -elméleti meggyőződéseit, azaz végső soron a Kokas-módszert.

Összefoglalás

Kokas Klára írásaiban nem olvashatunk szabályos hitvallást, az ő sajátos istenképét szövegeinek folyton visszetérő vallásos-egzisztencialista gondolatai alapján állítottam össze, amelynek eredményeképpen kirajzolódnak a kokasi istenkép aspektusai. Megállapíthatjuk, hogy Kokas Klára Isten-kapcsolata mélységében, intenzitásában, személyes voltában a nagy miszitikusok (Martin Buber, Simone Weil, Pilinszky János) lelkiségét idézi fel bennünk, ugyanakkor megállapíthatjuk, hogy Kokas Klára írásaiból nem áll össze egy Kokas-specifikus Isten-tan, az ő Istene a keresztyénség Istene, Mestere az Újszövetség Krisztusa. Istenhez fűződő kapcsolatának következő dimenziói rajzolódtak ki: hangsúlyozott személyesség, Biblia-szerűség, illetve a Szentíráshoz való hűség, evangéliumi alázat, Krisztusi elfogadás, együttérzés, empátia, nyitottság, segítség és támogatás szándéka, a kapcsolatok és énközlés fontossága, evangéliumi esztétika.

Mindezek nyomatékosan érvényesülnek tanításában, óráin, abban a komplex és sorsdöntő folyamatban, amelynek során a gyerekek kibontakoznak és önálló személyiségekké, minden értelemben felnőttekké válnak. Személyiségfejlődésük hosszú éveit fontos nevelői szerep jut a pedagógus egyéniségének, akinek pozitív önértékelését, önmegértését a vallásossága, kapcsolatainak éngazdagító hatása is erősíti¹⁰³. Kokas Klára mindennapi életének, szinte minden publikációjának, szóbeli vagy írásbeli megnyilatkozásának része az Isten, illetve puritán hite, amely az evangéliumi tanítványi körhöz közelíti őt a legtisztább, legoriginálisabb bibliai értelemben. Szóhasználata, gondolatainak üzenete, jelenléte, bizonyágtételei, Istenre utaló megszólításai, azok gazdagsága,

---

¹⁰³ XERAVITS Ildikó: *Ő nem az a véres Isten... – Istenképek keletkezése és hatásai = Embertárs* 2007. 4. sz., 333.

személyessége mutatja élő, bizalmas kapcsolatát a teremtő-megváltó-gondviselő Istennel.

A Kokas-életmű alapján kimondhatjuk, hogy az Istenre vonatkozó kérdés nem az ő létezésének mikéntje, nem létének természete vagy immanenciájának megragadási lehetőségei, sem jelenlétének valódi bizonyítékai, hanem a vele való élő kapcsolat, a benne való létértelmezés, a tanítvánnyá létel. A kokasi istenkép kutatása során a hitet a hétköznapi élet szintjén megélő tanítványra találunk, amelyből következnek Kokas Klára hitvallás-szerű megfogalmazásai, írásaiban kinyilvánított és sejtetett világ- és emberszemlélete, pedagógiája, a gyerekekhez való szeretet-teljes viszonya.

Felhasznált irodalom

FRIELINGSDORF, Karl: *Istenképek – ahogy betegé tesznek és ahogy gyógyítanak*. Bp., Szent István Társulat, 2007, 8.

KOKAS Klára: *A zene felemeli kezeimet*. Bp., Akadémiai, 1992. In: KOKAS *i.m.* (2007).

KOKAS Klára: *Öröm, bűvös égi szikra*. Bp., Akkord, 1998. In: KOKAS *i.m.* (2007).

KOKAS Klára: „*A deszka galaktikája*” = *Parlando*, 2002. 5. sz. In: KOKAS: *i.m.* (2007).

KOKAS Klára – LÁJER Józsefné – FURKA Bea – KOCSIS Melinda (szerk.): *Öröm, bűvös égi szikra. Multimédiás DVD-rom tanításaimról*. Bp., Szerzői, 2007.

KOKAS Klára: „*Magamról magamnak. Önéletrajz helyett*” = KOKAS: *i.m.* (2007).

KOKAS Klára: „*Meggyőződéselem, ha Kodály láthatta volna, hogy én Bachra bukfenecem a gyerekekkel, akkor azt mondta volna: Hm...*” = *Új Pedagógiai Szemle*, 2009. 7. sz., 103-109.

Kokas Klára Agape Zene-Életöröm Alapítvány honlapja: kokas.hu/filmtar (utolsóletöltés: 2019.10.31.)

KOKAS Klára: *Megfésültem a felhőket*. Bp., Kokas Klára Agape Zene-Életöröm Alapítvány, 2012.

KORMOS József: *Szemléletváltás a vallásfilozófiában*. Piliscsaba, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, 2001, 63.

PERCZEL István: *Isten felfoghatatlansága és leereszkedése. Szent Ágoston és Aranyszájú Szent János metafizikája és misztikája*. Bp., Atlantisz, 1999, 125.

ROKAY Zoltán: *Filozófiai antropológia a katolikus teológia szempontjából*. Bp., Szent István Társulat, 2010, 64.

TOMCSÁNYI Teodóra – ITTZÉS András – HORVÁTH-SZABÓ Katalin – MARTOS Tamás - SZABÓ Tünde: „*A spiritualitás és a vallásosság kutatásának kulcskérdései és a Piedmont-féle Spiritualitási és Vallási Érzület MÉRŐSKÁLA*” = *Psychiatria Hungarica*, 2010. 25 (2). sz., 110-120.

XERAVITS Ildikó: *Ő nem az a véres Isten... – Istenképek keletkezése és hatásai* = *Embertárs* 2007. 4. sz., 333.